

TAKYİDÜ'L-İLM

(تقييد العلم)

Hatib el-Bağdâdî'nin

(ö. 463/1071)

hadislerin**yazılması konusuna dair eseri.**

Hadislerin yazılması (kitâbet) konusunda çeşitli kaynaklarda yer alan ve birbiriyle çelişkili sanılan rivayetleri açıklamak üzere kaleme alınmıştır. Müellif hadisleri yazmanın bir sakıncası bulunmadığını ispatlamayı amaçlamış, ilmi ezberleme ve yazma dışında muhafaza etmenin mümkün olmadığını, hâfızasına güvenemeyenlerin ikinci yolu tercih edeceğini söylemiştir (*Takyidü'l-İlm*, s. 28). On bölümden meydana gelen eserde öncelikle hadislerin yazılması aleyhindeki merfû, mevkuf ve mak-tû rivayetler zikredilmiş, ardından bu yazım yasağının sebepleri üzerinde durulmuş, hadislerin yazılmasına izin veren rivayetler sıralanmış ve onları yazmanın faziletine dair çeşitli görüşler aktarılmıştır.

Bağdâdî hadislerin yazılmasını yasaklayan rivayetlerin illetlerine işaret etmiş ve bunların özel durumlarla ilgili olduğunu belirtmiştir. Kitâbeti yasaklayan rivayetler hakkında tesbit edilen ortak illetlerin en önemlisi, Selef'in Kur'an-ı Kerim'in yerini alması muhtemel başka bir metin oluşturulmasından duyduğu endişedir. İlk dönemde ilim ehlinin sayıca azlığı sebebiyle Kur'an'la hadis metinlerini birbirinden ayırt etmekte güçlük çekilmesi ihtimali de yazı aleyhinde bir gerekçe sayılmıştır. Ayrıca yazı araç ve gereçlerinin yetersizliği, yazının henüz gelişmediği bir dönemde yazıya güvenilmesinin metinlerin muhafazasında birinci derecede önemli olan hâfızanın ihmaline yol açma endişesi bir başka gerekçe olarak ileri sürülmüş ve hadisleri öğrenirken yazılı metin kullandıkları halde sırf hâfızanın ihmal edilmemesi ve yazılı metinlerin ehil olmayan kişilerin eline geçmemesi için onları imha eden birçok Selef âliminden örnekler verilmiştir.

Takyidü'l-İlm'in üçüncü bölümünde kaydedilen ve kitâbete ruhsat veren rivayetlerin yazmayı yasaklayan rivayetlerden daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca müellif, kitâbete izin veren rivayetler içinde delil ve mesned olmaya elverişli durumdakilerin tamamını değil bir kısmını almış, meselenin daha iyi anlaşılması için söz konusu rivayetlerin çeşitli tarihlerini bir araya getirmiştir. Hatib el-Bağdâdî, sadece

hadis yazma lehinde veya aleyhindeki rivayetleri incelemekle kalmamış, konuyla dolaylı biçimde ilgisi olan bazı hususları da eserin dördüncü bölümünde ele almıştır. Edip ve şairlerin kitâbet konusuna katkıları, kitabın fazileti ve faydası, kitap telifi, kitap alım satımı yapanların durumu, kitap okuma alışkanlığı, kitap okumayı başka şeylere tercih edenler, aşırı kitap sevgisinin kitap cimrilikine yol açması gibi konular burada incelenmiştir.

Eser, daha önceki çalışmalarda yer alan rivayetlere dayanmakla birlikte bu rivayetlerin bir araya getirilmesi ve özellikle karşıt görüşlerin telif, izah ve tertip edilmesi bakımından kitap, hadislerin yazılması konusunda ilk olma özelliğini taşımaktadır. Nevevî, Kâdî İyâz, İbn Hacer el-Askalânî, Bedreddin el-Aynî, Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî ve Münâvî gibi âlimlere kaynaklık eden *Takyidü'l-İlm* birçok müellifin kitâbetü'l-hadîs konusundaki görüşlerini etkilemiştir. Her bahiste konuya uygun düşen çok sayıda rivayet derleyen Bağdâdî bazı istisnalar dışında rivayetler hakkında yorum yapmamaktadır. Özellikle yazım aleyhindeki rivayetlerin illetini açıkladığı bölümle hadis yazımına izin veren rivayetleri zikrettiği bölümün başında yazıya duyulan ihtiyacı izah ettiği kısım onun bu nâdir yorumlarını içeren yerlerdir.

Takyidü'l-İlm'in nüshalarını ilk defa Aloys Sprenger tesbit etmiş ve eserden iktibaslarla bulunarak bir makale yayımlamıştır ("On the Origin and Progress of Writing Down Historical Facts Among the Muslims", *Journal of the Asiatic Society of Bengal*, XXV [Kalküta 1856], s. 303-329, 375-381). Sprenger'in burada kaydettiği metinler Hz. Peygamber zamanından itibaren hadislerin yazıldığını göstermektedir. Goldziher de bu makaleyi ve başka delilleri esas alarak yazımın önceden beri var olduğunu söylemiş, ancak fırka çatışmaları yüzünden herkesin kendi görüşünü teyit eden rivayetler uydurması üzerine rivayet kargaşası doğduğunu, ehl-i re'y taraftarlarının hadis yazımını yasaklayan, ehl-i hadîsin ise yazıma cevaz veren rivayetler uydurduklarını iddia etmiştir. Ruth Mackensen bu konuya ilişkin makalesinde (bk. bibl.) kitâbet meselesine ve Bağdâdî'nin kitabına atıfla hadislerin yazımı konusunda Goldziher'in görüşlerini tekrarlamıştır. Ancak Hatib el-Bağdâdî'nin *Takyidü'l-İlm*'de zikrettiği delillerin bu iddiaların yersizliğini ortaya koyacak nitelikte olduğu görülmektedir. Ayrıca ilgili rivayetlerin ehl-i

re'y ile ehl-i hadîs arasında bir mücadeleyle yol açmadığı bilinmektedir (Subhî es-Sâlih, s. 29). *Takyidü'l-İlm* birçok defa basılmıştır (nşr. Yûsuf el-İş, Dimaşk 1949, baskı yeri yok, 1974; baskı yeri yok, 1988; nşr. Dâhî b. Münîr Zehvî, Beyrut 2001). Yûsuf el-İş eserin giriş kısmında kitâbetü'l-hadîs, müellif ve eser hakkında bilgi vermiş, Bağdâdî'nin görüşlerini sonraki usulcülerin görüşleriyle karşılaştırmıştır. Neşirde esas aldığı Zâhiriyye Kütüphanesi nüshası müellifin talebesi Gays b. Ali b. Abdüsselâm el-Ermenâzî tarafından 462 (1069) yılında istinsah edilip müellife arz edilmiş ve onun nüshasıyla karşılaştırılmıştır. Bu nüshada eksik olan veya okunamayan kısımlar Berlin nüshasından tamamlanmıştır (Zâhiriyye ve Berlin nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 401; *Suppl.*, I, 563-564).

BİBLİYOGRAFYA :

Hatib el-Bağdâdî, *Takyidü'l-İlm* (nşr. Yûsuf el-İş, Dimaşk 1974, s. 28, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 1-27; I. Goldziher, *Muhammedanische Studien*, Halle 1890, II, 194; Brockelmann, *GAL*, I, 401; *Suppl.*, I, 563-564; Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları* (trc. M. Yaşar Kandemir), Ankara 1973, s. 27-29; M. Mustafa A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı* (trc. Hulûsi Yavuz), İstanbul 1993, s. 21; R. Mackensen, "Arabic Books and Libraries in the Umayyad Period", *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, LII (1936), s. 245-253; LIII (1937), s. 239-249; LIV (1937), s. 41-61; Ahmet Ateş, "el-Hatib el-Bağdâdî ve Takyid al-İlm Adlı Eseri", *AÜİFD*, I/1 (1952), s. 91-103; P. L. Heck, "The Epistemological Problem of Writing in Islamic Civilization: al-Hatib al-Bağdâdî's (d. 463/1071) *Taqyid al-İlm*", *St. I*, XCIV (2002), s. 85-114.

İBRAHİM HATİBOĞLU

TALÂİ' b. RÜZZİK

(طلّاع بن رزيق)

Ebü'l-Garât Talâi'

b. Rüzziğ el-Gassânî

(ö. 556/1161)

Fâtîmî veziri.

495'te (1102) muhtemelen Mısır'da dünyaya geldi. İrmîniye'de doğduğunu ileri sürenler de vardır (M. Hamdî el-Münâvî, s. 285). Ermeni asıllıdır; Mağribli olduğuna dair bir kayıt da bulunmaktadır (Makrîzî, *İttî'âzü'l-hünefâ*, s. 248). Babası Rüzziğ, Ermeni asıllı Fâtîmî Veziri Bedr el-Cemâli'nin hizmetinde bulunuyordu. İlme karşı meraklı olan Talâi' gençlik yıllarında Fâtîmî ordusunda görev aldı ve kumandanlığa kadar yükseldi. Onun idarî göreviyle ilgili ilk kayıt 538 (1143) yılında Buhayre valisi ol-

duğuna dairdir. Talâi', bu tarihte bedevîlerden büyük miktarda kuvvet toplayarak isyan eden Muhammed b. Râfî' el-Levâtî'yi yenip isyana son verdi (Makrîzî, *el-Müntekâ*, s. 135). Fâtımî Halifesi Zâfir-Bia'dâilâh döneminde İbn Mesâl'in vezirliğine karşı çıkan İskenderiye Valisi İbnü's-Sellâr ve müttefiki Garbiye Valisi Abbas b. Ebü'l-Fütûh es-Sanhâcî'nin ordusunda kumandan sıfatıyla yer aldı. Bu savaşta İbn Mesâl'in yenilgiye uğratılmasında önemli rolü oldu (544/1149). Daha sonra Asyût bölgesinde Üşmûneyn ve Behnesâ'ya vali tayin edildi. Halife Zâfir'in öldürülmesinin ardından Vezir Abbas es-Sanhâcî'nin halifelikçe getirdiği çocuk yaştaki oğlu Fâiz-Binasrillâh'ın ilk döneminde saray entrikaları ve siyasî cinayetler yüzünden saraya mensup kadınların kendisinden yardım istemeleri üzerine büyük bir kuvvetle Kahire'ye gönderildi. Kahire'de yönetimi eline alan Talâi', el-Melikü's-Sâlih unvanıyla vezir tayin edildi (549/1154). Vezirliğinin ilk devrinde eski vezir Abbas'a iş birliği yapan birçok saray mensubunu katletti, bir kısmını sürgüne gönderdi ve mallarını müsadere etti. İsyân çıkaran İhmîm ve Asyût Valisi Emîr Evhad b. Temîm'e karşı ordu gönderip valiyi öldürttü. Talâi' döneminde Fâtımî donanması ve kara birlikleri Haçlı topraklarına saldırılar düzenledi. Sicilya'dan gelen bir Frank donanmasının Tinnîs'e saldırmasının ardından Fâtımî donanması 550 (1155) yılında Haçlılar'ın elinde bulunan Sûr şehrini tahrip ederek ganimetle geri döndü. Talâi', Haçlılar'la Fâtımîler arasında yapılan mütarekenin bozulması üzerine 552 (1157) yılından itibaren Haçlı topraklarına saldırı emri verdi. Gazze, Askalân, Akkâ, Şevbek ve Beyrut gibi şehirlere saldırılar düzenlendi. 553'te (1158) 4000 kişilik bir Fâtımî ordusu Haçlılar'ı Tellûlacûl ve Arîş'te iki defa mağlûp etti. Fâtımî birlikleri Kudüs'e yaklaşıncâ Haçlılar barış istediler. Talâi', bu dönemde Haçlılar'a karşı Nüreddin Mahmûd Zengî ile iş birliği yapmak için girişimlerde bulundu. Bu sırada Bizans elçisi Kahire'ye gelip Sicilya'ya karşı Talâi'e ittifak teklif etti. Nüreddin Zengî ile iş birliği yapmayı tercih eden Talâi' onun 554'te (1159) Haçlılar'a karşı hücumlarına asker göndererek destek oldu. Suriye bölgesinden gelebilecek bir saldırıya karşılık Bilbîs şehrinde bir kale yaptırdı. İskenderiye Valisi Tarhan ve kardeşi İsmâil'in giriştiği isyanı kısa sürede bastırdı. Talâi', Halife Fâiz'in 555'te (1160) erkek çocuk bırakmadan ölümü üzerine Hâfız-Lidînillâh'ın toru-

nu Abdullah'ı Âdid-Lidînillâh lakabıyla Fâtımî halifesi ilân etti. Kızını halife ile evlendiren Talâi'in bütün yetkileri elinde toplaması hem halifeyi hem de saray mensuplarını rahatsız etmeye başladı. Zâfir'in kız kardeşinin planladığı bir suikast sonucunda sarayında saldırıya uğrayıp ağır şekilde yaralanan Talâi' 19 Ramazan 556'da (11 Eylül 1161) öldü. Ölümünün ardından oğlu Rüzziik, el-Melikü'l-Âdil unvanıyla vezir oldu.

Talâi' melik unvanını alan ilk Fâtımî veziridir. Güçlü vezir geleneğinin son temsilcisi olan Talâi', Mısır'da birçok idarî düzenleme yapmıştır. Devlet maliyesini islah etmek için bölge valilerini hazineye belli bir meblağ vermeleri kaydıyla ve altı ay gibi kısa sürelerle tayin etmeye başlamış valilerin sık sık değişmesi yüzünden yılda iki defa vergi ödemek zorunda kalan halkın şikâyetleri giderek artmıştır. Talâi', Fâtımîler'in son dönemindeki siyasî istikrarsızlıktan kaynaklanan ekonomik problemleri ve devlet maliyesini düzeltmeye çalışmış, ancak tekellülüğe bağlı olarak fiyatların artması Mısır ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Onun döneminde Fâtımîler milletlerarası siyasette oldukça etkili olmuş; Bizans, Haçlılar ve Zengîler'le ilişkilerinde bulunmuştur. Kültürlü bir vezir olan Talâi' şairleri ve ilim adamlarını himaye ederdi. Kendisi de iyi bir şair olup divanı yayımlanmıştır (*Divânü'l-veziri'l-Mısri Talâi' b. Rüzziik*, nşr. Ahmed Ahmed el-Bedevî, Kahire 1958; nşr. Muhammed Hâdî el-Emînî, Necef 1964). Talâi'in Kahire surları dışında Bâbüzüveyle yakınında 555'te (1160) inşa ettirdiği Sâlih Talâi' Camii günümüze ulaşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 330, 331, 332, 336, 351, 353; İbn Münkiz, *el-İ'tibâr* (nşr. Abdülkerîm el-Eşter), Beyrut 2008, s. 79-95; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 193-194, 255, 274-275; Ebû Şâme el-Makdisî, *Kitâbü'r-Rauzateyn* (nşr. İbrâhîm ez-Zeybek), Beyrut 1418/1997, I-V, bk. İndeks; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 526-529; Makrîzî, *el-Müntekâ min Ahbârî Mısır* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Kahire 1981, s. 135, 142, 149-157; a.m.f., *İttî'âzü'l-hünefâ* (nşr. Cemâleddin Şeyyâl - M. Hilmî M. Ahmed), Kahire 1416/1996, s. 214-254, ayrıca bk. İndeks; M. Hamdî el-Münâvî, *el-Vizâre ve'l-vüzerâ' fi'l-âşri'l-Fâtımî*, Kahire 1970, s. 285-287; Eymen Fuâd Seyyid, *ed-Devletü'l-Fâtımiyye fi Mısır*, Kahire 1413/1992, s. 208-220; Hasan Ali Hasan, "el-Âzîd-Lidînillâh âhîrür'l-hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn", *Mecelletü Külliyyeti'l-ülümü'l-ictimâ'iyye*, II, Riyad 1978, s. 321-358; Ramazan Şeşen, "Talâiyî", *İA*, XI, 691-694; Th. Bianquis, "Talâi' b. Ruzziik", *El²* (İng.), X, 149-151.

TALÂK

(الطلاق)

Belli lafızlarla
nikâh akdinin bozulması,
boşama ve boşanma anlamında
fıkıh terimi.

Sözlükte "serbest kalmak / serbest bırakmak, bağından kurtulmak / bağını çözmek" anlamındaki talâk kelimesi fıkıh terimi olarak belli lafızlarla nikâh akdinin bozulmasını ifade eder. Türkçe karşılığı boşama ve boşanmadır. Kur'ân-ı Kerîm'in 65. sûresine isim olan talâk ve aynı kökten türeyen kelimeler âyet ve hadislerde çok defa terim anlamıyla geçer (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "tlk" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "tlk" md.). Başlangıçtan itibaren hadis ve fıkıh kaynaklarında "kitâbü't-talâk" boşanmayla ilgili konuların ele alındığı önemli bir bölüm oluşturur.

İslâm dini neslin devamı için tek yol olan evliliği teşvik etmiş, eşlerin evlilik birliğini, karşılıklı sevgi ve saygı ortamını olabildiğince korumalarını istemiş, talâkı da ancak evliliğin sürmesine imkân kalmadığında başvurulabilecek bir çözüm şekli olarak meşrû saymış, bazı dinlerde ve hukuk sistemlerinde görüldüğü gibi kâğıt üzerinde evli kalıp gönül ve bedence ayrı yaşamayı uygun görmemiştir. Kur'an ve Sünnet'te talâkın meşruiyeti açıkça ifade edilmekle birlikte (meselâ bk. el-Bakara 2/228-232, 236-237, 241; et-Talâk 65/1-2; Buhârî, "Talâk", 1-4) evlilik bağının önemli bir sebep bulunmadıkça keyfî şekilde sona erdirilmesi tasvip edilmemiştir. Erkeklerle eşleriyle iyi geçinmelerini ve onların kusurlarını değil olumlu yönlerini görmeye çalışmalarını öğütleyen âyet ve hadisler yanında (en-Nisâ 4/19; Müslim, "Rađâc", 63), "Helâl şeyler içerisinde Allah'a en sevimsiz geleni boşamadır" (Ebû Dâvûd, "Talâk", 3) ve, "Evlen, fakat boşanma, Allah zevk için evlenip boşanan erkek ve kadınları sevmeyiz" (Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, IV, 335) gibi hadislerde boşamanın dinen hoş karşılanmadığı açıkça belirtilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de aile içi anlaşmazlığın ortaya çıkması halinde evliliğin devamını sağlamaya yönelik bazı tedbirlere başvurulmasının, geçimsizliğin devam etmesi durumunda erkek ve kadının ailelerinden seçilecek hakemlerin onların arasını bulmaya gayret etmesinin istenmesi de (en-Nisâ 4/34-35, 128) karı-koca arasındaki uyumsuzlukların ilk çözüm yolunun boşanma olmaması gerektiğini ortaya koymaktadır.